
ÉLET-TUDOMÁNY-TÖRTÉNET: TUDOMÁNY(OK)ON INNEN ÉS TÚL:
TUDÓS ÉLETUTAK
Dr. Pallagi Gyula (1867-1903) alakja Móricz Zsigmond regényeiben

The figure of Dr. Julius Pallagi (1867-1903) in the novels of Zsigmond Móricz

Dr. Kántor Sándorné Dr. Varga Tünde PhD
Debreceni Egyetem Matematikai Intézet
tkantor@science.unideb.hu

Initially submitted October 10, 2016; accepted for publication november1, 2016

Abstract

Dr. Julius Pallagi (1867-1903) was Zsigmond Móricz's uncle. He was the headmaster of the Calvinist Gymnasium in Kisújszállás, and Móricz's mathematics and physics teacher as well. He won his doctoral degree in 1895 in mathematics however he mastered also philosophy and physics. Loránd Eötvös invited him to be his assistant, but because of the financial troubles of the Pallagi family he decided for becoming a school teacher. As teacher and an educator he was one of the bests of his era. The style and the content of his textbooks anticipated the future developments. His nephew he patronized from 1896. Thanks to this support, Móricz could make good amends for his default in Sárospatak, and he graduated successfully. Pallagi became an idol for Móricz and in several novels he portrayed truly his figure like in his novel "Wine is Ferment" as the source of G. Isaák's character.

Kulcsszavak: családtörténet, életrajz, regény, Móricz Zsigmond személyes élményei, tudós tanár.

Keywords: family history, biography, novel, Móricz's personal experiences, scholar teacher

1. Bevezetés

Napjaink egyik fontos kérdése az oktatás korszerűsítése, a 21. század követelményeinek a kielégítése. Változik az iskola funkciója, modernizálódik az ismeretanyag és feldolgozási módja, változik a tanár szerepe. A hangsúly áthelyeződik arra, hogy logikusan gondolkodó, önálló probléma megoldásra képes, jól képzett és egy egész életen át magát képezni tudó embereket bocsásson ki az iskola. Ezek a célok jelentősen módosítják a tanítási órán alkalmazott módszereket és a tanár szerepét. Kiváló tanárok – akiknek a nevét tanítványaik, szaktudományuk, a szakmódszertan, a pedagógiai irodalom, sőt irodalmi művek, a hagyomány vagy a közélet őrzi - régebben is voltak. Életük, munkásságuk feltárása olyan értékeket rejtegetnek, amelyek megismerése a 21. században is aktuális és hasznosítható. Ez a cikk a szerző régebbi kutatásaihoz kapcsolódik, amelyeket könyveiben és cikkeiben ([1], [2], [3], [4], [5]) közölt, illetve azok kiegészítése. A kutatásainak anyaga számos könyv vagy

dolgozat forrásmunkája lett. Bemutatjuk, hogy a tanítvány, Móricz Zsigmond, munkáiban hogyan eleveníti fel nagybátyjának, egyben matematika és fizika tanárának, Pallagi Gyulának az alakját.

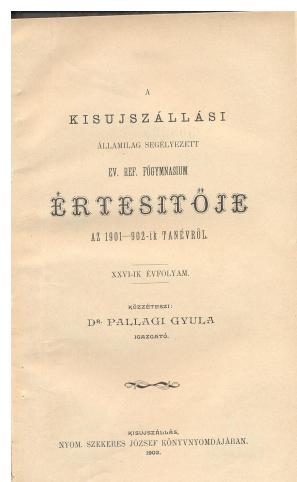
A felhasznált források: A Kisújszállási Református Gimnázium Értesítői (1876-1947), tantestületi jegyzőkönyvei, tankerületi főigazgatói, szakfelügyelői látogatások jegyzőkönyvei, érettségi vizsgák jegyzőkönyvei és más egyéb az iskolai munkára vonatkozó levéltári dokumentumok a Szolnok Megyei Levéltár anyagából, a kisújszállási Móricz Zsigmond Gimnázium és Szakközépiskola, illetve jogutódjainak Évkönyvei, az iskola honlapja, az iskola tanáraival és öregdiákokkal való konzultáció. Megnéztem a korabeli szak- és pedagógiai folyóiratokat, tankönyveket, a későbbi megemlékezéseket, megkerestem az emlékeket. Elolvastam Móricz Zsigmond idevonatkozó írásait ([6], [7], [8]). Fontos források voltak az iskola által őrzött dokumentumok, a volt diákok személyes véleménye interjú vagy levél formájában. Sok információt kaptam Pallagi Gyuláról munkáinak az áttanulmányozása során, amik közül kettőt emelek ki: a tankönyvének a szerkezetét (munkatankönyv), illetve a környezetvédelem fontosságának a felismerését az oktatásban ([8], [9], [10], [11], [12], [13]). Remélem, hogy kutatómunkám egy-egy kiváló tudóstanárral alakjának különböző perspektívákból való megismerésével hozzájárul a *pedagógus pálya megbecsülésének az emeléséhez, kiváló tudóstanáraink emlékének a megőrzéséhez*. Az emlékezet értéket ment!

2. Pallagi Gyuláról

Pallagi Gyula - Móricz Zsigmond nagybátyja – a kisújszállási Református Gimnázium (ma Móricz Zsigmond Református Kollégium, Gimnázium, Szakgimnázium és Általános Iskola) igazgatója és matematika és fizika tanára volt.

1. kép Pallagi Gyula

2. kép A kisújszállási Ref. Gimn. értesítője 1901/1902

1867. március 27-én született Beregújfaluban. Édesapja Pallagi József református lelkész volt. Édesanyja Nyilas Katalin. Gyula a hatgyermekes család ötödik gyermeke. Kétéves csak, amikor édesapja meghal. Az elemi iskolát Csécsén végezte. A család anyagi állapota miatt otthon kellett maradnia segíteni a gazdaságban. Sorsa 14 éves korában fordult jobbra, amikor Erzsébet néjét férjhez adták Móricz Bálinthoz. Az ő támogatásával került be az ősi debreceni

Református Kollégiumba. 1881-ben magánúton levizsgázott a gimnázium első osztályából, 1882-ben viszont a helytelenül megválasztott tankönyvek miatt nem sikerült a magánvizsgája, a debreceni Kollégium második osztályába iratkozhatott be. Jeles tanuló lett. Jó magatartású, erős alkatú. Családja nem tudta segíteni, Szüksége volt a segélyekre, ösztöndíjakra, amelyeket esze és munkája alapján meg is kapott. Emellett rendszeresen foglalkozott magántanítványokkal. Szabadidejében nyelveket tanult, költeményeket olvasott, műfordításokat készített. A középiskolát 6 év alatt végezte el. 1888-ban érettségizett, utána a budapesti egyetemre iratkozott be matematika-fizika szakra. Az egyetemi évek alatt is hallatlan akaraterővel és munkabírással dolgozott. Szaktárgyai mellett továbbra is foglalkozott nyelvtanulással. Tökéletesen megtanult németül, franciául, angolul de tudott olaszul, spanyolul és oroszul. A klasszikus nyelveket, a latint és a görögöt, már a kollégiumi évek alatt elsajátította. Még egyetemi hallgató volt, amikor megjelent az első cikke *A villamosságról*. Megélhetésének biztosítására nevelői állást is vállalt. Kedvenc sportját, a vívást, sem hanyagolta el. 1892-ben fejezte be egyetemi tanulmányait. Gyakorló évét a pozsonyi Kereskedelmi Akadémián töltötte. 1893-ban kapta meg tanári oklevelét és megpályázta a kisújszállási gimnáziumban meghirdetett tanári állást. Szüksége volt a biztos állásra és a keresetre. Először igen szerény körülmények között élt Kisújszálláson édesanyjával.

3. kép A Mórícz család 1896-ban

Középső sor: Pallagi Gyula, Mórícz Bálintné Pallagi Erzsébet, Pallagi Józsefné Nyilas Katalin, ülőben Mórícz Ida, Mórícz Bálint

Pallagi Gyula sokszor küzdött anyagi gondokkal. Neki kellett segítenie a Mórícz és a Pallagi család minden rászoruló tagját. Néhány évvel később még volt egy másik komoly anyagi problémája. Jóhiszeműen váltót írt alá Békési Gyula ref. kollégiumi főigazgató számára, aki 1896-ban öngyilkos lett, mert sikkasztással vádolták. A váltót Pallaginak kellett részletekben letörlesztenie. Kisújszálláson, tanári munkája mellett nagy ambícióval dolgozott tovább és végezte matematikai kutatásait. 1893-ban jelent meg a Math. és Phys. Lapokban *A kvadratikus alakok elméletének két problémája* c. cikke, amelyben Rados Gusztáv előadásának kiegészítéseként pontosabb definíciót és egy könnyebben kezelhető kritériumot adott meg. Elkészítette doktori disszertációját *A Fourier-féle sorok összetartásának kritériumairól*, ami az iskola értesítőjében jelent meg. 1895-ben megszerezte a bölcsészdoktori címet. A matematikán kívül filozófiával és fizikával is foglalkozott. Eötvös

Loránd meghívta asszistensének, de a Pallagi család anyagi gondjai miatt a biztos fizetéssel járó vidéki tanárságot választotta.

Mint szaktanár, és mint pedagógus is a legjobbak közé tartozott. Büszke volt rá mindenki, aki a keze alatt tanult. Szaktárgyait mélyen és alaposan ismerte és nagyon jó átadó képességgel rendelkezett. Tanítványait szerette és meg tudta nyerni szaktárgyai számára. Tanítási órán kívüli életüket is figyelemmel kísérte. Maga is tanított franciát a számukra rendkívüli tárgyként.

1982-ben sikerült felvennem a kapcsolatot Pallagi Gyula egy volt tanítványával, a 97 éves Nagyváradon élő Tőkés András református lelkésszel, aki Karcagról ment át a 7. osztályba tanulni a kisújszállási gimnáziumba és ott Móricz Dezsőnek - Móricz Zsigmond testvérének - volt a barátja. A szerzőhöz írt levelében így emlékezett vissza:

„Az irántam mutatott szeretete azzal kezdődött, hogy egy meglehetősen nehéz házi feladat megoldását magyaráztam osztálytárimnak az ő órája előtti szünetben, az osztályban a helyemen, a padban ülve, tanuló társaimtól szinte körülvéve. Mikor készen voltam a feladat megoldásával, a csoport háta mögött az ő hangja hallatszott: jól van Tőkés úr!”

"Egy dolog azonban ma is élénken él az emlékezetemben az, hogy általánosan is tudott és emlegetett dolog volt, hogy Pallagi Eötvös Loránd professzornak tanítványa és munkatársa volt, részt vett az Eötvös-féle inga kísérletekben. Nagy tekintélynek örvendett mind a tanárok, mind a diákok körében. A tanulók szüleivel is szívesen érintkezett. Én a hatodik osztályt Karcagon végeztem, a hetediket Kisújszálláson. Édesapám eljött meglátogatni és közben Pallagi igazgatóval is találkozott, aki azt mondta, hogy engem a tanári pályára igyekezzenek rábeszélteni. Én búcsúztattam a koporsója mellett. Emlékszem rá, hogy a beszédem így kezdődött: Leesett a mi fejünk tudománya..." (Részlet Tőkés Andrásnak a szerzőhöz írt leveléből, 1982.)

1896-ban, 3 évi tanári gyakorlattal, választották meg igazgatónak. Ekkor az újonnan épült gimnáziumban megkapta az igazgatói lakást. Ennek egy kis szobájában lakott Móricz Zsigmond a későbbiekben. Nagy tudása, megnyerő egyénisége tette kiemelkedővé, igazgatói tevékenysége országos elismerést váltott ki. Széleskörű műveltsége, emberismerete, jó kedélye egybeforrasztotta a tanári kart. Évnyitó és évzáró beszédei mindig nagy hatással voltak a hallgatóságra és haladó elveit tükrözték. Sok mindent sikerült tennie az iskola érdekében: színvonalas oktatás, a tanítási órákon kívüli tartalmas elfoglaltságok megszervezése a diákok számára (színjátzás, önképzőkör, nyelvtanulás, sport, jól felszerelt tornaterem, iskolai kirándulások, diáksegélyező egylet).

3. Pallagi Gyula és Móricz Zsigmond kapcsolata

Móricz Zsigmond 1884-ben Tiszacsécsén kezdett iskolába járni abba az iskolába, amelynek épületét édesapja adta el a községnek. Édesapja vállalkozásai hamarosan csődbe mentek. Tönkrement a túristvándi vízimalom, felrobbant az adósságra vásárolt tüzesgép, leégett a prűgyi ház. Így került a család Sárospatakra. Nem szerette a sárospataki iskolát, három tárgyból megbukott a VI. osztályban. Csak olvasással foglalkozott. Nagybátyja a család meglátogatásakor „levizsgáztatta” és úgy döntött, hogy magához veszi és elviszi Kisújszállásra. Pallagi Gyula igazgató 1897. január 11-i dátummal kérte az Igazgatótanács elnökétől Móricz Zsigmond felvételét a kisújszállási ev. ref. Főgimnáziumba. Neki köszönhető, hogy az 1896/97. tanév közepétől Móricz Zsigmond a kisújszállási gimnáziumban folytathatta a Sárospatakon félbeszakított tanulmányait, ahol nagybátyjának

szárnyai alatt, jó eredménnyel érettségizett le. Nagybátyjával sokat vitatkozott, de rengeteget tanult tőle. Rendelkezésre állt mind nagybátyja, mind az iskola könyvtára, így igen sokat olvasott. Egy ideig részt vett az önképzőkör munkájában, VIII. osztályban megválasztották az Ifjúsági Segítő Egyesület elnökének. Móricz Zsigmond minden alkalommal a legnagyobb elismerés hangján nyilatkozott nagybátyjáról. Eszményképének tartotta, véleményére sokat adott, tudását csodálta, még akkor is, ha néha úgy érezte, hogy nagybátyja gondoskodására nincs szüksége, (pl. nem fogadta el az Eötvös Kollégiumba való felvételét), mégis Pallagi Gyula összeköttetései révén kapott állást az Újságnál életének egyik kritikus korszakában. Móricz Zsigmondnak különleges volt a látásmódja. Minden jó és rossz emléket elraktározott az agyában, majd szépítés nélkül reálisan felelevenítette regényeiben, különösen vonatkozik ez saját magára és családjára.

Nagybátyjaim! Igazgatótanács! Üdvök Mr.!

Nem szeretném teljes köntelest itt küldeni

1., Móricz Zsigmond VI. o. t. kérvényét,

2., Sánta Imre VII. o. t. kérvényét,

melyben a köznevelési és sz. főgymnasiumba
beendő felvételeket kérik. —

Bizonyítványait s annak igazolása,
hogy az elment kérelmek az 1896/97. tanévnek
beérvett rendes tanulói voltak, — a kérvény-
hez mellékelve vannak. —

Kézretem szerint ez okból a felvétel
semmi nehézségbe nem ütközik. —

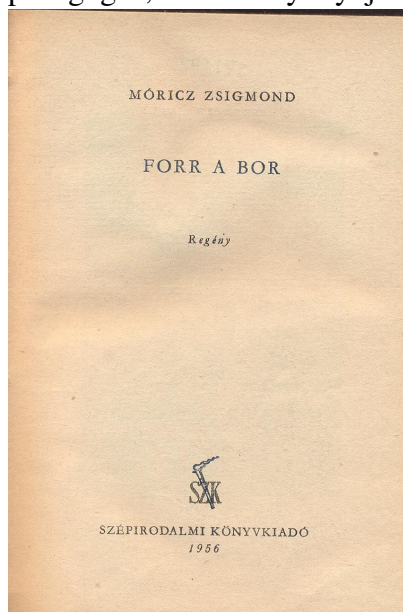
Kisújszállás, 1897. jan. 11.

Teljes köntellel

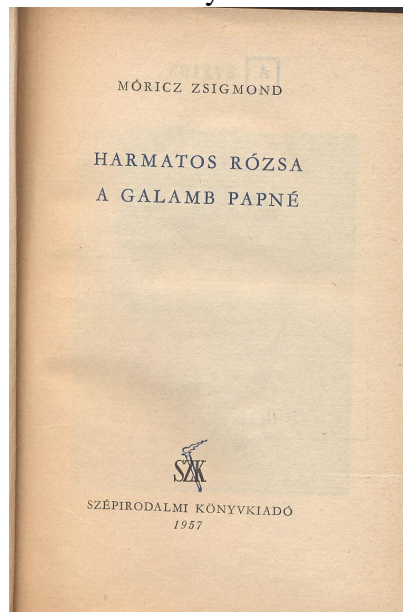
Pallagi Gyula
főgymn. igazgató

4. kép Pallagi Gyula levele Móricz Zsigmond gimnáziumi felvételi kérelmével kapcsolatban (Szolnok Megyei Levéltár, Kisújszállási Gimnázium iratai 1897/21. sz.)

A *Forr a bor* ([7]) c. regényében Isaák Géza személyében Pallagi Gyulát elevenítette fel. Az igazgatóválasztásról is beszámolt, de regényének erre vonatkozó részében megítélése nem bizonyult reálisnak. Nagyon ellenszenvesnek tüntette fel Isaák Géza riválisát *Koós tanár urat*. A valóságban *Soós József* igaz, hogy kissé gunyoros modorú tanár volt, de kiváló gyakorló pedagógus, aki élményt nyújtó latin és görög órái mellett tudományos munkát is végzett.

5. kép Móricz Zsigmond: *Forr a bor*

6. kép Móricz Zsigmond: *Harmatos rózsza*

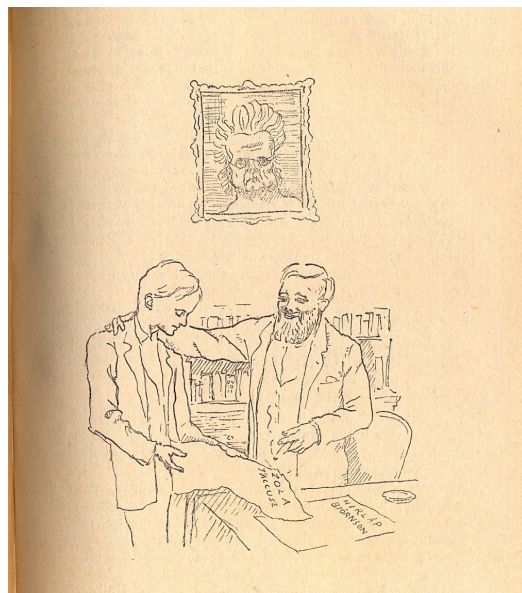
4. Móricz Zsigmond jellemzése nagybátyjáról a "*Forr a bor*" című regényében ([7]:20)

"A bátyja nagyon fiatalember volt, huszonnyolc éves, éppen tíz évvel volt öregebb nála. Hogy ily fiatalon választották igazgatónak, annak részben az volt az oka, hogy az egész tanári kar fiatal volt. A fiatalemberek közt Dr. Isaák Géza a legtekintélyesebb lett azonnal. Annak idején elnöke volt az egyetemi segélyegyletnek, s mindenki nagy jövőt érzett előtte. Tudták, hogy készül az egyetemi magántanári vizsgára, amire a többi fiatal tanár nem volt hajlamos, angolul, franciául magánszorgalomból tanult, meg a könyvtára angol remek kiadású könyvekkel volt tele, s a Budapesti Szemle már több tanulmányát közölte. De mindezekon felül volt még egy érdeme, az, hogy szakállt viselt. Szép, kissé ritkás és kissé vörhenyes szakáll volt, amit nagyon ápolt, és ami tekintélyt adott neki. Nagyon kedves ember is volt, rendkívül nyugodt, s a szemöldöke közt oly két szigorú vonás, hogy aki még nem ismerte, az félt is tőle, pedig tele volt humorral, kedvességgel, s olyan nagyszerű fölénnel, ami azonnal mindenkivel szemben az első helyre emelte."

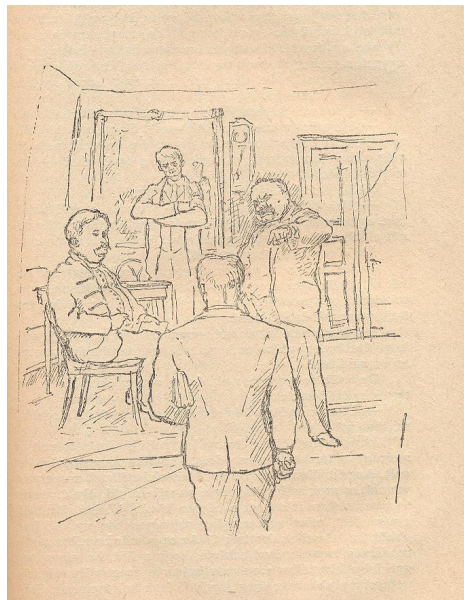
"Volt egy különös szemöldök - mozdulata, oly magasra nyílt a szeme, mint egy feltárt kapu, s ilyenkor a csodálkozás, és a jóakarát szokott egyszerre kiomlani a szemeiből." ([7]:22)

„Kis idő múlva a bátyja csakugyan benyitott. Nagyon szép volt, ahogy benézett. Hosszas kerekded arca csillogott, erős barna szemei fényesek voltak s kedves mosoly volt az arcán.” ([7]: 48-49)

Ferenczy Béni illusztrációi Isaák Gézáról a Forr a bor (Szépirodalmi Kiadó, 1956) c. könyvben ([7]:312, [7]:89)

7. kép Isaák Géza Nyilas Misével

8. kép Fegyelmi tárgyalás az igazgatói irodában

Móricz Zsigmond látta bátyja problémáit, amelyet Isaák Géza így fogalmazott meg ([7]:27):
"Meg is fogok mindent próbálni, hogy Pestre jussak. Báró Eötvös Loránd mondta, hogy maradjak mellette asszisztensnek, de két évig nem lett volna semmi fizetésem, s kénytelen voltam elfogadni egy vidéki választást. Pedig okosabb lett volna, ha ott maradok, s megtartom a nevelői állásomat a Borhidayaknál. Sőt emellett lehetett volna vizsgára előkészítést kapni, s valószínűleg több pénzt kerestem volna, mint az a 800 korona, ami a segédtanári fizetés volt, amivel itt kezdtem. De persze, a függetlenség vágya dolgozott bennem, azt hittem, több időm lesz magammal foglalkozni, s hogy már akkorára elkészülök a disszertációmmal. Az ember mindig elszámítja magát. Az egyetemen túl jól ment a dolgom, olyan összeköttetéseim voltak, hogy kétezzer koronát kerestem az utolsó évben, de viszont minden percem le volt foglalva, s attól féltem, hogy ahelyett, hogy a tudományban képezem ki magamat, társaságbeli léhűtő lesz belőlem. Mert ez bizony ragályos. Minden este frakkba öltözni, és a társaságban au fait lenni, ez kizárja a felsőbb matematikával való foglalkozást. Így pedig elvesztettem ezt az öt évet. Hiányzik a laboratórium, hiányzik a könyvtár, és legjobban hiányzik a szakbeli eszmecsere. Az ember hiába vigyáz, elparlagiasodik. Ma már, ha Pesten maradok, föltétlenül megvan az egyetemi magántanárságom, közelebb vagyok az Akadémiához. Gyulai Pál nagyon szeretett. Szeret most is, de nem vagyok képes eleget dolgozni. Az adminisztráció is lefoglal. Az ember nem is gondolná, hogy egy ilyen iskolának mennyi minden ügye-baja van. Még az is jobb volt, mikor nem kellett az igazgatói munkával babrálni, mert nemcsak az, hogy az iroda éppen elég dolgot ad, de folyton vacsorára kell járni, kaszinóba, s most beválasztottak a képviselőtestületbe, szép, szép, de ez is időt, s energiát vesz el."

Móricz Zsigmond leírásából is látszik, hogy Pallagi sokirányú elfoglaltsággal rendelkezett, sokat foglalkozott közügyekkel. Részt vett a *Kisújszállás és vidéke* szerkesztésében, sok vezércikket és tárcát írt. Ismeretterjesztő előadásai a város lakosságát bővítette el. Tagja volt

az ORTE választmányának, Magyar Filozófiai Társaságnak, a Matematikai és Physikai Társulatnak.

5. Pallagi Gyula irodalmi munkássága

Munkássága sokrétű. Matematikai tudományos munka, tankönyvírás, ismeretterjesztő cikkek és könyv, filozófiai jellegű értekezések, kisebb nagyobb fordítások, könyvismertetések, különféle cikkek társadalmi és tanügyi kérdésekről. (Budapesti Hírlap, OKTEK, Magyar Kritika, Debreceni Protestáns Lap). Dolgozott az MTA Tájszótára számára, az Uránia folyóirat munkatársa. Rendkívül gyorsan fogalmazott, de hosszú tűnődés és meggondolás után látott hozzá. A tudományos munka mellett tankönyvírással és ismeretterjesztő, népszerű tudományos könyvek írásával is foglalkozott. A tankönyvekről alkotott véleményével nem mindenki értett egyet. Pallagi Gyula a mai fogalmazás szerint a munkatankönyv híve. Nagyon tartalmas az a pszichológiai dolgozata, amelyet az ORTE 1897. évi közgyűlésén felolvasott. A tanulás, tanítás és a tankönyv, az osztályozás problémáival foglalkozott. Előadása megjelent *A pszichológia legközelebbi feladatai* címmel a Tiszántúli Tanáregyesület Évkönyvében (1898) ([11]). Elemezte a túlterhelés problémáját, melyet szerinte az *élesen keresztülviitt szakszerűség okoz*, vagyis az, hogy a szaktanárok egymást igyekeznek túlszárnyalni eredményekkel és senki sem akarja a versenyben a rövidebbet húzni.

"A tankönyv csupán azt tartalmazza, ami célszerűen lehet az első impresszió anyagának tekinteni. Az ábrák általában hiányozzanak a tankönyvekből, rajzolja fel azokat a tanár a táblára, hogy keletkezésében ismerje meg és értse meg a tanuló, innen rajzolja aztán be ő maga a könyvébe, ahol annak a számára tiszta hely van hagyva. Éppúgy tiszta hely maradjon a könyvben a jegyzeteknek is, amelyekkel a tanár szükségesnek tartja kiegészíteni a tankönyv adatait. Minden ismételtnél fog valami újabb vonást rajzolni, s annak mind ott kell helyet találni a tankönyv megfelelő lapján."

Foglalkozott az osztályozás kérdésével is. Megállapította, hogy az osztályozás nem alkalmas eszköz a tudomány megkedveltetésére. Zárszávában felhívta a figyelmet a pedagógiai kísérletezésre.

Pallagi Gyula maga is írt tanártársával, Bodnár Lajossal, tankönyvet, *a Matematikai és fizikai földrajzot a 3. osztályok számára* ([12]). A könyv előszavából kiderül, hogy Pallagi Gyula milyen elvek alapján készítette a tankönyvét:

"A természetesen csoportosuló ismeretköröket törekedtem lehetőleg egy fejezetté kötni össze. Új és tudtommal tankönyvben szokatlan fejezetül végül az embernek a földhöz való viszonyáról szóltam néhány szót. A módszert illetőleg igyekeztem felhasználni és érvényesíteni azt a becses tanácsot, amelyet a modern lélektan nyújt a tanítás tudományának." Valóban a *Föld és az ember* című fejezetben kifejezetten felhívta a tanulók figyelmét a környezet védelmére. A könyvben alkalmazott nyomdai eljárások, betűtípusok lehetőséget adnak arra, hogy különböző szinteken is el lehessen sajátítani a tárgyalásra kerülő anyagot.

Nagyon szimpatikus, népszerű tudományos- ismeretterjesztő könyve, a *Rajzok a természet köréből* I([10]). Szellemes és érthető formában, érdekesen és tudományosan tárgyalja a villámlás, a világosság és a halmazállapotok témaköröket. A kiadó Lampel-Wodianer cég is így ismertette: *"Egy kis könyv, de nagyon okos könyv, aminő nem sok van ifjúsági irodalmunkban."*

Az Urániában megjelenő cikkei közül nagyon tetszett *Az energia megmaradása* ([13]). Valószínű, hogy az iskolában is hasonló módon tanított Pallagi Gyula. Példák segítségével magyarázta meg a különböző energiafajtákat és az energia megmaradás törvényét.

Az 1900-as évek elején az Athenaeum könyvkiadó megbízta *fizika tankönyv* megírásával a *gimnázium VII.-VIII. osztálya számára*. Ismerve a tankönyvek hibáit Pallagi arra törekedett, hogy e könyv tudományos színvonalú legyen, módszerével, stílusával kedveltesse meg a diákokkal a fizikát, foglalkozzon a magyar fizika múltjával. Sajnos korai halála megakadályozta a kivitelezésben, a könyvnek csak a vázlata készült el, pedig Pallagi Gyula tele volt tervekkel, ambíciókkal, készült a magántanári vizsgára. Ki akart szabadulni a vidéki kisvárosból, fel akart kerülni a barátaihoz Budapestre és a tudománynak akart élni.

Érdekes, amit *A gyermeki lélek* ([12]:50)című dolgozatának zárószavában ír: „*a nevelő igazi rendeltetése: az, hogy feleslegesessé tegye magát.*”

A Matematikai és Fizikai Társulat 1902. évi áprilisi közgyűlésén *Kürschák József* mellett ő volt az előadó. Előadásának címe: *Megjegyzések az energiatörvény filozófiájához*.

1901-ben házasodott meg. Felesége Szilágyi Júlia volt. Ikerfiaik születtek. Túlhajszolta magát, hogy helyt tudjon állni. 1903 januárjában meghűlt, tüdőgyulladást kapott és 1903. február 8-án hirtelen meghalt. Halála nagy megdöbbenést keltett.

6. Móricz Zsigmond a Harmatos Rózsa kisregényében Pallagi Gyula haláláról ([8]:183-192)

„*Belépett, s a zöldernyős bágyadt fényű éjjeli lámpa világánál meglátta rögtön a bátyját. Úgy feküdt ott az ágyon, mintha semmi baja sem volna. A szeme csillogó, okos, szakálla szépen rendben. Az arcán semmi nyoma a betegségnek. És mégis úgy járkál körülötte mindenki, mintha attól félne, hogy egy erős mozdulattal kilobbantja a gyöngye méceszt. És Zsolt is úgy lép a közelébe, és könny gyűl a szemébe, és letérdel, sovány, eres kezeire hajtja az arcát, s megcsókolja olyan lágyan és gyöngéden, mintha azzal is bajra lehetne. És a kedves, a szerető kéz megsimogatja az arcát, amitől új könnyár fakad a szívből. Aztán lelankad, s ez megkeseríti az előbbi édes csöppeket. Zsolt visszafojtja a könnyeit, mikor kissé bír már uralkodni magán, fölneéz. Gyula int a szemével, hogy üljön le mellé. Leül. A beteg szája mozdul, hang nem jön ki. Erre megerőlteti magát, s riadt torokhangon szól.*

-*Gratulálok . . . gyerek!*

Új könnyár patakzik le Zsolt arcára, s odahajtja fejét szeretett bátyja párnájára. Igazán gyerek, kicsiny, félénk, féltő. Ismeretlen titoktól rettegő gyerek. . .

A beteg kifáradt. Amint ránéz, látja, hogy maga elé bámul, fel a mennyezetre. Utána pillant, hova? Sehova. A semmibe. Kis idő múlva újra szólani akar a beteg, de hangja nincs.

- *Mondani akarsz valamit Gyula bátyám?*

A beteg int a kezével, lemondóan az ujjaival.

„*Sokat! – tör ki a szó belőle – nagyon sokat . . . szeretnék mondani . . . de már késő.*

Zsolt kimeredt szemmel nézi, mint a víziót. Összekavarodik benne a valóságos vérrokon s a titokzatos haldokló iránti vegyes érzése . . .

Jött a háziorvos. A tanár elé a konzíliumra. Alacsony, vaskos, fekete ember, vastag nagy a bajusza, középen kettémetszett orra van. Komoly és ő is szomorú, valóban baráti viszony volt közte és a beteg között, akivel nemegyszer közösen kísérleteztek a laboratóriumban. Az orvoson látszik, hogy a tanártól mit sem vár, de a hölgyeknek általánosságokkal erősíti a

bizalmát. Zsoltot meglepi, hogy a derék körorvos milyen mély tisztelettel fogadja a tanár urat. Átvonulnak egy másik szobába, előzetes konferenciára.

-Gyulukám édes, itt a tanár.

Lónyay Gyula barna szeme haragosan megforog. Gyula int a szemével, hogy érti, belenyugszik, nem bánja, sőt amint később Zsolt megfigyelte, örül is neki. És Zsolt jelen van a vizsgálatnál. Elszörnyedve látja, hogy akit ők a fúvó szélről is féltettek, egész nyersen felültetik, mint egy zsákot, s a tanár kockaformájú nagy, pufók fejét odateszi a hátára, hogy hallgatózzon . . .

A beteg teljesen kimerülve zihál a vizsgálat végén, de maga is olyan bizalommal nézi az orvos mozdulatait, hogy Zsolt megdöbben: ez szomorú jel. Hisz ő tudja, neki tudnia kell, hányadán van. Újabb rémesen hosszú konzílium után... a kis professzor... elmondta:

- Igen tisztelt képviselő úr, a beteg alapos megvizsgálása után és az orvos úr előadása után alaposan megtárgyaltuk . . . a kezelés a legkitűnőbb . . . változtatni semmit sem kell . . . az orvosi tudomány csak ezt írja elő . . . Isten kezében vagyunk." ([8]:183-187)

Munkásságát így méltatta az Uránia folyóirat az 1903. évi 3. számában:

"Mint igazgató olyan színvonalra emelte a kisújszállási gimnáziumot, hogy az ma bármely középiskolánkkal kiállja a versenyt. Hazai oktatásügyünk nagyot veszített az ő halálával, de vesztes a magyar tudományosság is."

Hasonlóan értékelt Dr. Ilosvay Lajos a műegyetem rektora és kémia professzora: „Pallagi Gyula elhunyt a magyar kultúrának érzékeny vesztesége."

7. Pallagi Gyula emlékének őrzése

Pallagi Gyula haladó elvei – „valamely iskola csak akkor töltheti be igazán feladatát, ha a társadalommal, melynek létét köszönheti, fenntartja és ápolja az összeköttetést... Ne üvegházi növény legyen intézetünk, melynek fenntartása sokba kerül, mégis satnya - de gyümölcsfa, mely a palántálóknak, gondozóknak lombot és gazdag gyümölcsöt biztosít" - most, az iskola nyitottságára való tudatos törekvés idején is időszerűek. Egykori iskolájának utódai kiemelkedő tanárnak és igazgatónak tartják. Emlékére minden évben megrendezik a Pallagi Gyula matematikai tanulóversenyt. A városban a gimnázium melletti teret nevezték el róla. Síremléke a város déli temetőjében van, és gránit emlékművet helyeztek el rajta. 2001-ben az Öregdiákok Köre emléktáblát helyezett el annak a szobának az ablakánál, ahol Móricz Zsigmond lakott. Az iskolában egy szertár-múzeumot rendeztek be. Megtalálható Pallagi Gyula díszes íróasztala. Őrzik Móricz Zsigmond felvételi kérelmét, a bál eredeti meghívóját és műsorát, az Ifjúsági Segélyegylet pénztárkönyvét Móricz Zsigmond aláírásával.

9. kép Mórícz Zsigmond Gimnázium Kisújszállás

10. kép Pallagi Gyula tér Kisújszálláson

8. Pallagi Gyula irodalmi munkássága

1. A villamosságról. Magyar Ifjúság, 1891.
2. Megjegyzések a quadratikus alakok elméletéhez. Math. Phys. Lapok, 1893, 130-137.
3. A Fourier-féle sorok összetartásának kritériumairól. Doktori értekezés, Kisújszállási Ev. Ref. Főgimn. Ért. 1893 /94, 1-51.
4. A pszichológia legközelebbi feladatai a pedagógiában. Tiszántúli Tanáregyesület Évkönyve 1898, 67-83.
5. Helmholtz. Budapesti Szemle 1898, 56-76.
6. Matematikai és physikai földrajz a gimnáziumok 3. osztálya számára. (Bodnár Lajossal közösen.) Pozsony, 1899.
7. Mit tanultak száz évvel ezelőtt? Kisújszállási Ev. Ref. Főgimn. Ért. 1899/1900, 3-26.
8. Rajzok a természet köréből. Budapest, 1900. Lampel-Wodianer.
9. A természettudományi megismerés alapjai. Budapesti Szemle 1900, 161-190.
10. A matematikáról. Uránia 1900, 5. szám, 4-7.
11. Az energia megmaradása I, II, III. Uránia 1901, 158-161, 188-194, 241-248.
12. A piros ákác virága, mint chemiai reagens. Uránia 1901, 250.
13. Az emberi szellem fejlődéséről. Sárospataki Lapok 1901.
14. Keszi Hajdú Lajos. Kisújszállási Ev. Ref. Főgimn. Ért. 1900/1901, 3-8.
15. A gyermeki lélek. Kisújszállási Ev. Ref. Gimn. ért. 1901/1902, 3-51.
16. Megjegyzések az energiatörvény philosophiájához. Uránia, 1902, 117-189.
17. A fejlődési világnézet. Uránia 1902, 281-298.
18. Hány tünemény lehet a világon? Uránia 1903, 120-123.

Fordításai:

1. A külvárosi gyógyszerész (Vedwoore után), Budapesti Szemle 1895.
 2. Shakespeare, mint tragikus (Ten Brink Bernát után) Budapesti Szemle 1896.
 3. Otthon a szülőföldön (T. Hardy regényének fordítása Békési Gyulával közösen.) Olcsó Könyvtár.
 4. Bevezetés Rudyard Kipling Történetek az őserdőből c. műve elé. Budapest, Athenaeum.
 5. Az útmutató (James Fennimore Cooper-Klaus Bernhard regényének fordítása)
- Felhasznált irodalom

[1] Kántor Sándorné: Tudós matematikatanárok Hajdú, Szabolcs és Szolnok megye

- középiskoláiban (1850-1948) 2. javított és bővített kiadás (2009) MEK, OSZK. HU 07200/07238, 171-175, ISBN 978-963-06-7231-3.
- [2] Kántor Sándorné: Pallagi Gyula dr. In: Pedagógusok Arcképcsarnoka. Karácsony Sándor Pedagógiai Egyesület (2008) 177-180, HU ISSN 1589-4185.
- [3] Kántor Sándorné: Híres matematikatanárok és tanítványok a debreceni iskolákban, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum (2007) ISBN 978 963 9315 83 9.
- [4] Kántor Sándorné: Elfelejtett (?) tiszántúli tanárok, Debreceni Szemle, 1999. 4. 557-573.
- [5] Kántor Sándorné: Tudós matematika- és fizika tanárok Szolnok megye középiskoláiban. A Szolnoki megyei Levéltár Évkönyve I., Szolnok, 1986, 301-391.
- [6] Móricz Zsigmond: Életem regénye, Szépirodalmi Kiadó (1956).
- [7] Móricz Zsigmond: Forr a bor, Szépirodalmi Kiadó (1956).
- [8] Móricz Zsigmond: Harmatos rózsa. A galamb papné, Szépirodalmi Kiadó (1957).
- [9] Pallagi Gyula: A pszichológia legközelebbi feladatai a pedagógiában, Tiszántúli Tanáregyesületi Évkönyv, 1898.
- [10] Pallagi Gyula (Bodnár Lajos társszerző): Matematikai és physikai földrajz a gimnáziumok 3. osztálya számára, Pozsony 1899.
- [11] Pallagi Gyula: Rajzok a természet köréből, Bp. 1900. Lampel-Wodianer
- [12] Pallagi Gyula: A gyermeki lélek, Kisújszállási Ev. Ref. Gimn. ért. 1901/1902, 3-51.
- [13] Pallagi Gyula: Az energia megmaradása I., II., III. Uránia, 1901.